

مطالعه تطبیقی مجموعه‌های تخصصی کتاب‌های درسی کشورهای جمهوری اسلامی ایران، آلمان و کانادا

اکرم عینی*

دکتری علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

رئیس اداره کتابخانه و مرکز اسناد سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۸/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۶/۲۰

چکیده

هدف: هدف این پژوهش، شناسایی و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های سیاست‌های مجموعه‌سازی و روش‌های ارائه خدمات اطلاعاتی “مجموعه تخصصی کتاب درسی” در کشورهای آلمان، کانادا و ایران است.

روش: در این پژوهش شباهت‌ها و تفاوت‌های سیاست‌های مجموعه‌سازی و روش‌های ارائه خدمات اطلاعاتی کشورهای مذکور به منظور ارائه پیشنهادهایی کاربردی برای بهبود بخشیدن مجموعه تخصصی کتاب‌های درسی ایران به صورت کیفی با روش تطبیقی و توصیفی-تحلیلی به بررسی سیاست‌های فراهم‌آوری، ذخیره و بازیابی و روش‌های ارائه خدمات اطلاعاتی پرداخته است. الگوی مورد استفاده زمینه تطبیقی، الگوی بردی است؛ و از تحلیل سند برای این مطالعه استفاده شده است. جامعه آماری مجموعه تخصصی کتاب‌های درسی در سه کشور مورد مطالعه بوده است. اطلاعات مورد نیاز برای پاسخگویی به پرسش‌ها از طریق وب‌سایت موسسه گئورگ آلمان، اویزی کانادا و اداره کتابخانه و مرکز اسناد سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و منابع مرتبط کشورهای مذکور بدست آمده است.

یافته‌ها: نتایج تحلیل تطبیقی نشان می‌دهند که کشور آلمان، کانادا و ایران دارای مجموعه تخصصی کتاب‌های درسی هستند و تشابهات این مجموعه‌های تخصصی روند شکل‌گیری، وابستگی سازمانی، تعیین مأموریت خاص؛ ارائه خدمات حضوری به کاربران و محدودیت گردش منابع، استفاده از فهرست‌های رایانه‌ای و نرم‌افزار کتاب‌شناختی در شیوه ذخیره و بازیابی است و در شیوه رده‌بندی و ارائه خدمات اطلاعاتی تفاوت اساسی وجود دارد. خدمات اطلاعاتی از جمله خدمات مرجع، انتشار تازه‌ها، تدوین کتاب‌شناسی و برگزاری کارگاه آموزشی، خدمات گفتگوی الکترونیکی و رایانامه از جمله خدمات متفاوت است.

نتیجه‌گیری: اصلاح و بازنگری در سیاست‌های اطلاعاتی مجموعه تخصصی کتاب‌های درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی به نظر ضروری می‌رسد.

کلیدواژه‌ها: کتاب‌های درسی، مجموعه‌های تخصصی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

مقدمه

آرشیو^۱ به مجموعه‌ای از اسناد و منابع تاریخی با ارزش و نادر یا مکان‌های فیزیکی که مجموعه‌های خاص در آن نگهداری می‌شوند اطلاق شده است (Fowles, 2000). در طول تاریخ، قدرت عرضه و ارائه^۲ در اختیار نهادهای اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی^۳ شامل آرشیوها، کتابخانه‌های نسخ خطی و مجموعه‌های تخصصی، نهادهای شناخته‌شده نگهداری منابع اطلاعاتی بوده است. مک کمیش، گیلیلاند - سویتلند و کتلا^۴ می‌نویسند "چارچوب انتخاب، گردآوری، سازمان‌دهی و توصیف منابع، حفاظت و نگهداری و دسترسی به آرشیوها و مجموعه‌های تخصصی با فرآیندهای اجتماعی مرتبط است. در بیانیه ۲۰۰۳ انجمن کتابخانه‌های پژوهشی، اولین وظیفه بخش مجموعه‌های تخصصی، ارائه خدمات به پژوهشگران و دسترسی آنان به منابع و از وظایف دیگر استفاده درست از منابع، ذخیره و بازیابی و حفاظت از سرقت و آسیب‌های محیطی منابع و محیط نگهداری است، منابع به راحتی در دسترس نیستند و امانت داده نمی‌شوند یا دسترسی به منابع معمولاً تحت نظارت است. بنابراین مجموعه‌های تخصصی^۵ دارای ویژگی‌هایی هستند که آن‌ها را از انواع دیگر مجموعه‌ها در کتابخانه متمایز می‌کند. این جنبه‌های خاص شامل: کمیاب بودن^۶؛ شامل کتاب، دست‌نوشته‌ها و منابع قدیمی، کمیاب یا منحصربه‌فرد؛ فرمت و قالب: عکس، اسلاید، فیلم، صدا، نقشه، آثار هنری، مصنوعات و اشیاء دیگر که نیاز به توجه ویژه دارد؛ جامعیت^۷؛ تجمع منابع که هر کدام به صورت جداگانه منحصربه‌فرد نیست، اما در مجموع به دلیل ارتباط با یک موضوع یا فرد خاص یک منبع مهم را تشکیل می‌دهند (University of Maryland Libraries, 2014). این ویژگی به منزله این است که مجموعه‌های تخصصی به راحتی قابل جایگزینی نیستند و برای اطمینان از بقا، نیازمند امنیت سطح بالا و حفاظت ویژه هستند. در ۳۰ سال گذشته، مجموعه‌های تخصصی فعالانه بر اساس ارزش منابع مجموعه و وظایف، نوسازی شده‌اند (Evans, 2015). واژه مجموعه‌های تخصصی" برای هرگونه منبع پژوهشی که خارج از مجموعه اصلی کتابخانه مثل انتشارات خاص، نشریات دوره‌ای و تک‌نگاشت‌ها، همچنین منابع کتابخانه بیش از ۱۰۰ یا ۱۵۰ سال قدمت دارند به کار برده می‌شود. از آن جایی که انجام اکثر پژوهش‌های علمی به دسترسی به منابع دست‌اول^۸ بستگی دارد. بخشی از مأموریت اساسی این کتابخانه‌ها، فراهم‌آوری و حفاظت از منابع دست‌اول است. بر این اساس، توصیه شده است که مجموعه‌های تخصصی باید دارای سیاست مجموعه‌سازی باشند و در برنامه‌ریزی بلندمدت برای حفاظت و نگهداری مجموعه تدبیر شود. همچنین در خصوص خدمات و دسترسی به منابع، دستورالعمل و آئین‌نامه تدوین گردد و دیجیتال‌سازی منابع به صورت استاندارد انجام گیرد (انجمن کتابخانه‌های پژوهشی، ۲۰۰۳). در بیانیه "کتابخانه‌های پژوهشی و الزام به داشتن مجموعه‌های تخصصی"، مجموعه‌های تخصصی در پیشبرد اهداف و وظایف کتابخانه‌ها "نقش حیاتی" ایفا می‌کنند (Dupont and Yakel, 2013). در نشست کنگره بین‌المللی آرشیوها در پکن (۱۹۹۶) نتایج پژوهش‌ها در خصوص دسترسی به منابع نشان داد که اکثر مجموعه‌های تخصصی دسترسی باز ندارند و دسترسی محدود است. از دهه ۱۹۶۰، استفاده از مجموعه‌های تخصصی با درخواست و ارائه معرفی‌نامه و یا اثبات جایگاه علمی میسر شده است. کتابداران، سعی کنند مانع استفاده بیش از حد مجموعه‌ها شوند و یا انتظارات غیرواقعی دریافت خدمات افراد عادی جامعه را، با استفاده از ابزارهای مختلف مثل برگزاری نمایشگاه تخصصی بخش بزرگی از نیاز به دسترسی عمومی را برآورده کنند. انتشار کتاب‌شناسی تخصصی و خدمات ارجاعی به محققان از ابزارهای معمول هستند. ساعات کار در مجموعه‌های تخصصی، کوتاه‌تر از کتابخانه مادر است. مجموعه‌های تخصصی به دلیل نادر بودن و آسیب بسیاری از منابع خود، نیازمند ایجاد

^۱. Archive

^۲. Power to Represent

^۳. Information Institutions

^۴. McKemish, Gilliland-Swetland and Ketelaar

^۵. Special collections

^۶. Rarity

^۷. Comprehensiveness

^۸. Primary Sources

محدودیت دسترسی هستند. برای متولیان مجموعه‌های تخصصی در تمام نقاط جهان، انقلاب الکترونیکی^۱ و فرصت‌ها و تهدیدهای محیط الکترونیکی، زمینه مناسبی ایجاد کرده است. اکثر کتابخانه‌های بزرگ برنامه‌های دیجیتال‌سازی منابع جهت استفاده در اینترنت را دارند. در حال حاضر فهرست‌های کتابشناسی آنلاین^۲ ابزار اطلاع‌یابی مفصل‌تری است. در حوزه دسترسی الکترونیکی، برای ایجاد پایگاه داده با قابلیت جستجو گام‌های بلندی برداشته شده است؛ و فهرست توصیفی و تحلیلی منابع بر خط، همیشه در دسترس است (Prochask, 2003). ویتکار^۳ (۲۰۰۸) معتقد است مجموعه‌های تخصصی بازتابی از دو رویکرد مجموعه محوری و کاربر محوری با درجات مختلف هستند. به کارگیری رویکرد کاربر محوری نحوه ارائه خدمات به کاربران است که منجر به تولید علمی شود. سیستم قفسه باز، استفاده از سالن مطالعه و میزان گردش منابع دست‌اول و طیف خدمات اطلاعاتی از سنج‌های مجموعه کاربر محور است و این باید در اهداف و وظایف سازمان مادر در نظر گرفته شود. ضروری است کلیه کاربران و مراجعین مجموعه‌های تخصصی فرم ثبت‌نام را تکمیل و با ارائه سند هویتی و معرفی‌نامه به‌عنوان یک اقدام احتیاطی امنیتی از مجموعه استفاده کنند. آلتمان و برانج^۴ (2015) به بررسی تأثیر خدمات مرجع الکترونیکی مجموعه‌های تخصصی و نحوه ارائه خدمات در کتابخانه‌های دانشگاهی پرداختند و نتایج آنها نشان داد که ارائه خدمات مرجع الکترونیکی در کنار خدمات چاپی به‌عنوان مکمل راهنماهای چاپی و باعث افزایش رضایت کاربران شده است. اروی و پریسکات^۵ (2011) نرم‌افزار بازیابی جستجوی مجموعه‌های تخصصی سینگل سرچ را برای دسترسی به منابع تخصصی طراحی کردند. دوپانت و یاکل (۲۰۱۳) ارزش مجموعه‌های تخصصی را ارزیابی کردند. یافته‌ها نشان داد به دلیل مجموعه‌محور بودن مجموعه‌های تخصصی تاکنون گزاره ارزش تعریف نشده است و معیاری برای اندازه‌گیری عملکرد خدمات گردش منابع و ارائه خدمات اطلاعاتی به کاربران وجود نداشته است. رس^۶ (2015) به‌منظور بررسی بهبود دسترسی و کاربرپذیری مجموعه‌های تخصصی، ابزارهایی که باعث افزایش دسترسی به مجموعه‌های تخصصی از طریق اینترنت می‌شود را تابلوی کتاب‌شناسی تخصصی و تاریخ‌نگاری و معرفی تازه‌ها است که کاربر به‌طور فعال درگیر شود و می‌تواند بخشی جدایی‌ناپذیر استراتژی افزایش دسترسی به مجموعه‌های تخصصی باشد. پاسل^۷ (2015) سیاست‌های راهبردی مجموعه‌های تخصصی و آرشیوها در غرب را ارزشیابی کرد. در بانک‌های اطلاعاتی فارسی مانند ایراندک، کتابخانه ملی و سامانه یکپارچه منابع اطلاعات سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، متأسفانه عناوین مرتبط بازیابی نگردید و اکثر پیشینه‌ها درباره تحلیل محتوی کتاب درسی است و به بحث مجموعه تخصصی کتاب درسی پرداخته نشده است. در زمینه مطالعات تطبیقی مجموعه‌های تخصصی نیز تنها دیدار (۱۳۹۲) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی تطبیقی خدمات دسترسی آنلاین آرشیو ملی ایران با آرشیو ملی سایر کشورها پرداخته و نتایج وی نشان داد که ایران جزء ۳ آرشیوی بوده است که از ۱۸ قابلیت جستجو در آرشیو رقیمی بررسی شده، ۱۵ قابلیت یعنی ۸۳/۳۳ درصد را دارا بوده است.

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی یکی از حوزه‌های ستادی وزارت آموزش و پرورش است که طبق ماده ۲ قانون تشکیل سازمان، یکی از وظایف آن تألیف، تدوین، انتشار کتب و نشریات آموزشی کمک آموزشی برای معلمان و مربیان تعریف شده است (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۷۷). این منابع آموزشی بخصوص کتاب درسی تأثیر بسزایی در فرآیند آموزشی دارند، زیرا کتاب درسی از سودمندترین ابزارهای یاددهی یادگیری و ابزار آموزشی برای درک بین‌المللی در نظر گرفته شده است (Pingel, 2010). در منبع یونسکو، کتاب‌های درسی مدارس^۸ یعنی کتاب‌هایی که برای دانش‌آموزان در سطح آموزش ابتدایی و

1. The Electronic Revolution

2. Online Catalogs

3. Whittaker

4. Altman & Prange

5. Erway and Proscott

6. Ress

7. Passehl

8. School textbooks

متوسطه^۱ تألیف شده‌اند و با توجه به استاندارد بین‌المللی آمارهای آموزشی^۲ مصوب کنفرانس عمومی آموزش و پرورش در تاریخ ۳ دسامبر سال ۱۹۵۸ تعریف شده است (یونسکو، ۱۹۶۴). از آنجائی که کتاب درسی، ارزش نگهداری دائمی را دارد، لذا اداره کتابخانه و مرکز اسناد سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش در سال ۱۳۵۹ اقدام به ایجاد مجموعه تخصصی کتاب‌های درسی کرد؛ اما نتایج جست‌وجو در پایگاه‌های ایرانداک، کتابخانه ملی و اسناد سازمانی این اداره نشان می‌دهد تاکنون در زمینه ارتقاء این مجموعه تخصصی پیشینه پژوهشی ثبت نشده است. بنابراین، با توجه به دستورالعمل کتابخانه‌های پژوهشی (۲۰۰۳) و مقیاس‌های سنجشی آن که اندازه و دامنه مجموعه، سازمان و مدیریت، امکانات و تجهیزات شرایط استفاده و نوع کاربران و حفاظت و نگهداری را برای کارآمدی مجموعه ضروری می‌داند و نیاز به نوسازی مجموعه، پژوهشگر را بر آن داشت که به منظور همگام شدن با تحولات و پیشرفت‌های جدید برای ایجاد تغییرات از طریق شناسایی روش‌ها مخصوص مجموعه‌های تخصصی کتاب درسی به جست‌وجو در سایر کشورها پردازد. یکی از شیوه‌های پژوهش در این زمینه، انجام مطالعات تطبیقی است. از اهداف اساسی مطالعات تطبیقی ارائه نمونه‌های نوآوری و تأمین مأخذ و منابع برای سهولت بخشیدن به مطالعات گسترده‌ای است که هر کشور به سبب کشف نوآوری‌های موردنیاز و گزینش نوآوری مناسب بدان دست می‌زند (آقازاده، ۱۳۷۴). به همین منظور، این مطالعه با توجه به پیشرو بودن کشورهای آلمان، کانادا در زمینه ساماندهی مجموعه‌های تخصصی کتاب درسی و باهدف استفاده از تجربیات کشورهای مورد مطالعه، برای بهبود بخشیدن به وضعیت مجموعه تخصصی کتاب‌های درسی اداره کتابخانه و مرکز اسناد سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش ایران و ارائه پیشنهادهایی کاربردی، در پی پاسخگویی به پرسش‌های زیر است:

۱. روند شکل‌گیری مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه چیست و تفاوت‌ها و شباهت‌ها کدام است؟
۲. وابستگی سازمانی مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه به چه صورت است و تفاوت‌ها و شباهت‌ها کدام است؟
۳. مأموریت مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه چیست و تفاوت‌ها و شباهت‌ها کدام است؟
۴. تفاوت‌ها و شباهت‌ها شیوه فراهم‌آوری مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه کدام است؟
۵. تفاوت‌ها و شباهت‌های شیوه ذخیره و بازیابی مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه کدام است؟
۶. تعداد منابع مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه چگونه است و تفاوت‌ها و شباهت‌ها کدام است؟
۷. نحوه ارائه خدمات در مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه به چه صورت است و تفاوت‌ها و شباهت‌ها کدام است؟
۸. با توجه به تجارب کشورهای مورد مطالعه چه پیشنهادها و راهکارهای عملی را می‌توان برای بهبود مجموعه تخصصی کتاب درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی ارائه کرد؟

روش پژوهش

تحقیق حاضر در زمره مطالعات توصیفی - تحلیلی از نوع تطبیقی و مرور اسنادی و کتابخانه‌ای است. اطلاعات موردنیاز برای پاسخگویی به پرسش‌ها از طریق وب‌سایت رسمی مجموعه‌های تخصصی، منابع کتابخانه‌ای و مقالات معتبر مربوط به آموزش و پرورش کشورهای مذکور و منابع یونسکو گردآوری شده است. الگوی مورد استفاده در این زمینه الگوی بردی^۳ است که چهار مرحله توصیف، تفسیر، هم‌جواری و مقایسه^۴ را در مطالعات تطبیقی مشخص می‌کند (Bereday, 1964). بر اساس این الگو

^۱. Education at the first and second level

^۲. International Standardization of Educational Statistics

^۳. George Z. F. Bereday

^۴. Description, Interpretation, Juxtaposition, Comparison

ابتدا اطلاعات مورد نیاز مجموعه‌های تخصصی از وب‌سایت‌ها و برخی منابع موجود گردآوری و تفسیر شدند، سپس طبقه‌بندی و در مرحله آخر تفاوت‌ها و تشابه‌ها مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته‌اند. مرور اسناد^۱ یکی از روش‌های پژوهش کیفی است. مرور اسناد شامل تحلیل مواد نوشتاری حاوی اطلاعات درباره حقیقت یا حقایق^۲ است که هدف پژوهش است (Karatekin, 2012). در بین روش‌های پژوهش کیفی، تکنیک تحلیل سند^۳ برای این مطالعه استفاده شد. بر اساس نظر ویرزما^۴ (2000) تحلیل سند تکنیکی است که برای جمع‌آوری داده و ارزیابی / تحلیلی نظام‌مند داده استفاده می‌شود. بررسی اسنادی که شامل تحلیل مواد نوشتاری است که حاوی اطلاعات درباره یک پدیده است یا پدیده‌ای که باید درباره‌اش تحقیق شود. جامعه‌ی آماری پژوهش شامل مجموعه تخصصی کتاب درسی و اسناد و مدارک مربوط است. به این منظور پنج کشور ژاپن، آمریکا، آلمان، سوئد و کانادا و ایران انتخاب شد. روش نمونه‌گیری از نوع هدفمند است. در انتخاب کشورها موارد ۱. کشورهای پیشرو دنیا در زمینه مجموعه تخصصی کتاب درسی ۲. نظام متمرکز آموزشی مدنظر بود. پژوهشگر با توجه به اطلاعات بازیابی شده ناکافی جهت پاسخ‌گویی به تمام سؤال‌ها، مجموعه‌های تخصصی کتاب‌های درسی دو کشور آلمان و کانادا و ایران را برای این مطالعه برگزیده است. اطلاعات حاصل نشان می‌دهد این کشورها در زمینه مجموعه‌های تخصصی کتاب‌های درسی پیشرو هستند. کشور آلمان به دلیل اینکه دارای سابقه پیشرفته‌ای در مجموعه تخصصی کتاب درسی دارد و کشور کانادا که دارای نظام متمرکز آموزشی است. در این پژوهش ابزار گردآوری اطلاعات، مراجعه به وب‌سایت مجموعه‌های تخصصی و مشاهده اسناد و مدارک مرتبط درباره‌ی سیاست‌های مجموعه‌سازی و ارائه خدمات است. از پست الکترونیکی برای جمع‌آوری داده استفاده شده است. اعتبار و پایایی ابزار تحقیق با توجه به ماهیت کیفی و تطبیقی بودن پژوهش، همچون سایر ابزارهای گردآوری اطلاعات مطرح نبوده، اما اسناد و مدارک عنداللزوم به تأیید متخصصان رسیده و ضریب توافق نظرات آن‌ها نیز لحاظ گردیده است. برای قضاوت درباره‌ی اعتبار به نقد بیرونی و درونی منابع پرداخته شد. در نقد بیرونی، اصلی بودن مدرک و در نقد درونی اهمیت و صحت محتوای مدارک برای محقق و متخصصان احراز گردید. داده‌ها به روش کیفی تجزیه و تحلیل شدند. در تجزیه و تحلیل اسناد و مدارک علاوه بر تفکر و استدلال، شباهت‌ها و تفاوت‌ها نیز مورد نظر قرار گرفت. برای پاسخ به سؤال‌ها، جدول‌هایی تهیه شد و یافته‌های هر مرحله در این جدول‌ها، طبقه‌بندی و درج گردید. سپس با استفاده از روش‌های ناظر بر مطالعات کیفی نتایج یافته‌های مربوط به هر مرحله یک‌بار به‌طور جداگانه و یک‌بار در مجموع مورد بررسی، بحث و تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

سؤال ۱. روند شکل‌گیری مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه چیست و تفاوت‌ها و شباهت‌ها کدام است؟

جمهوری اسلامی ایران

بخش مجموعه تخصصی کتاب‌های درسی کتابخانه سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی در سال ۱۳۶۰ تشکیل شد و اولین سری کتاب‌های درسی قدیمی توسط آقای دکتر حداد عادل، ریاست وقت سازمان به مجموعه اهداء گردید. اولین موجودی آن مجموعه کتاب درسی سال‌های قبل از دارالفنون (۱۲۳۰ ه.ش.) است و بخش عمده منابع مجموعه کتاب‌های درسی با یک فراخوان جهت جمع‌آوری کتاب‌های درسی قدیمی و تکمیل مجموعه فراهم شده است، در این فرایند علاقه‌مندان مبادرت به اهداء کتاب‌های خود نمودند و پس از ساماندهی کتاب‌ها، در روز یازدهم اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۶۳ همزمان با روز معلم، افتتاح گردید (عینی و ذوالجناحی، ۱۳۹۳).

^۱. Document Review

^۲. Fact or Facts

^۳. Document Analysis Technique

^۴. Wiersma

آلمان

گئورگ اکرت، یکی از تاریخ‌نگاران دانشگاه آموزشی برانشویگ^۱، باهدف ارتباط با معلمان تاریخ خارج از کشور آلمان در دوره پس از جنگ جهانی و به‌منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات تطبیقی کتاب درسی و ریشه‌کن کردن تصاویر یک‌طرفه ملی و سنتی موسسه بین‌المللی کتاب درسی را تأسیس کرد. در این موسسه، کتابخانه منحصر به فردی است که دارای مجموعه کتاب درسی است (UNESCO, 2010).

کانادا

موسسه انتاریو برای مطالعات در آموزش و پرورش دانشگاه تورنتو^۲ که در سطح جهانی به‌عنوان مرکز تربیت معلم در آموزش ابتدایی و آموزش مداوم، اجرای برنامه‌های تحصیلات تکمیلی در آموزش و پرورش و تحقیقات آموزشی به رسمیت شناخته شده است، یکی از بزرگ‌ترین دانشکده‌های پژوهشی آموزش و پرورش در کانادا و در شمال آمریکا است. این موسسه دارای کتابخانه‌ای است که دارای یک مجموعه تخصصی به نام مجموعه کتاب درسی انتاریو است (OISE Website, 2015).

الف) شباهت‌ها

در مقایسه کشورهای مورد مطالعه روند شکل‌گیری بر اساس نیاز اطلاعاتی مخاطبان و بر اساس اهداف سازمان‌های مادر و با توجه به ماهیت تخصصی آن‌ها است و در کتابخانه دانشگاهی اویزی به جنبه یکسانی اشاره شده است که هدف دسترسی به منابع اطلاعاتی مورد نیاز مخاطبان است.

ب) تفاوت‌ها

تفاوتی دیده نشده است.

سؤال ۲. وابستگی سازمانی مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه به چه صورت است و تفاوت‌ها و شباهت‌ها کدام است؟

جدول ۱: وابستگی سازمانی مجموعه‌های تخصصی

کشورها	وابستگی سازمانی مجموعه‌های تخصصی
جمهوری اسلامی ایران	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش (وبسایت سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۴)
آلمان	موسسه بین‌المللی گئورگ اکرت ^۳ (Georg Eckert Website, 2015)
کانادا	موسسه مطالعات آموزشی دانشگاه تورنتو- اویزی (وبسایت موسسه مطالعات اویزی، ۲۰۱۵)

الف) شباهت‌ها

نتایج نشان می‌دهد که همه مجموعه‌ها دارای وابستگی سازمانی و به مؤسسات پژوهشی مرتبط هستند و به‌عنوان ابزار پژوهشی در نظر گرفته شده‌اند.

ب) تفاوت‌ها

در مقایسه کشورهای مورد مطالعه تفاوت وابستگی سازمانی با توجه به وظایف سازمان‌های مادر است که ایران و آلمان کتابخانه تخصصی و کانادا کتابخانه دانشگاهی است.

سؤال ۳. مأموریت مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه چیست و تفاوت‌ها و شباهت‌ها کدام است؟

^۱. Braunschweig Pedagogical University

^۲. The Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto

^۳. Georg Eckert Institute

جدول ۲: مأموریت مجموعه‌های تخصصی

کشورها	مأموریت مجموعه‌های تخصصی
جمهوری اسلامی ایران	مأموریت مشخصی و مکتوبی تدوین نشده است اما در پژوهش عینی و ذوالجناحی (۱۳۹۳) این مأموریت ذکر شده است: مطالعه و بررسی دقیق کارها و تجربه‌های گذشتگان (از نظر قالب و محتوا) بود تا پس از بررسی طرح‌ها و برنامه‌ها و انواع تصمیم‌گیری‌ها و عملکردها به معایب گذشتگان پی ببرند و از محاسن کار و تجربه‌های سودمند آن‌ها بهره بگیرند همچنین از اشتباهات و دوباره‌کاری‌های غیر لازم و صرف نیروی انسانی و مادی عظیم بپرهیزند و به امر نوآوری در طرح و اجرای برنامه‌های آموزش پردازند.
آلمان	مأموریت مشخصی و مکتوب تدوین شده است که مهیا کردن پیشینه پژوهشی برای دانشگاهیان رشته‌های مختلف در زمینه مطالعات تطبیقی در کتاب‌های درسی به عنوان رسانه آموزشی نام برده شده است (Georg Eckert, 2013).
کانادا	مجموعه کتاب درسی انتاریو ^۱ مجموعه تخصصی کتابخانه اویزی است که باهدف کمک به دانشجویان تربیت معلم و کلیه افراد علاقه‌مند در این حوزه تشکیل شده است (وبسایت کتابخانه اویزی، ۲۰۱۵).

الف) تشابهات

در همه کشورهای مذکور برای تشکیل مجموعه‌های تخصصی مأموریت خاصی در نظر گرفته است.

ب) تفاوت‌ها

نتایج نشان می‌دهد برای تشکیل مجموعه‌های تخصصی در ایران مأموریت مدونی ثبت نشده است؛ اما در پیشینه‌ها مطالعه و بررسی دقیق کارها و تجربه‌های گذشتگان (از نظر قالب و محتوا) ذکر شده است

سؤال ۴. تفاوت‌ها و شباهت‌ها شیوه فراهم‌آوری مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه کدام است؟

جدول ۳: شیوه فراهم‌آوری مجموعه‌های تخصصی

کشورها	شیوه فراهم‌آوری مجموعه‌های تخصصی
جمهوری اسلامی ایران	دریافت کتاب اهدایی از طرف اهداکنندگان ۲. قانون واسپاری دو نسخه کتاب درسی از طرف دفتر چاپ و توزیع سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی وزارت آموزش و پرورش از سال ۱۳۷۰ (عینی و ذوالجناحی، ۱۳۹۳).
آلمان	مجموعه کتاب‌های کتابخانه در حوزه تاریخ، جغرافیا، علوم اجتماعی و روش تدریس است. منابع آلمانی از همه دولت‌های فدرال و نوع مدرسه (از جمله مدارس عمومی و فنی و حرفه‌ای) جمع‌آوری می‌شوند. معلمان، کتاب‌ها، کتاب‌های دانش‌آموز، برنامه، امتحانات، مواد کمکی و رسانه‌های آموزشی الکترونیکی تکمیل موجودی (Georg Eckert Institute, 2013).
کانادا	دریافت کتاب از وزارت آموزش و پرورش (OISE, 2015).

¹ Ontario Textbook Collection

الف) تشابهات

شبهات‌های بسیاری در فراهم‌آوری بین ایران و کانادا وجود دارد با توجه به سیاست‌های فراهم‌آوری و تهیه منابع سازمان‌های مادر برای تأمین منابع مجموعه‌ها را روزآمد می‌کنند یا برای تأمین آن برنامه‌هایی دارند.

ب) تفاوت‌ها

تفاوت در کشور آلمان است که از مدارس و به‌صورت ایالتی کتاب فراهم‌آوری می‌شود.

سؤال ۵. تفاوت‌ها و شبهات‌های شیوه ذخیره و بازیابی مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه کدام است؟

جمهوری اسلامی ایران

مجموعه کتاب‌های درسی نظام آموزشی در یک کتابخانه پژوهشی قرار دارد. موجودی کتاب‌های مجموعه کتابخانه از دارالفنون تا سال جاری است. شیوه ذخیره و بازیابی کتاب درسی در قفسه ریلی بر اساس دوره تحصیلی و سال نشر است؛ اما از دهه ۸۰ کتاب‌های درسی دهه ۶۰ در نرم‌افزار کتاب‌شناختی سیم‌غ بر اساس رده‌بندی کتاب‌های درسی کتابخانه ملی ذخیره و بر اساس فیلدهای عنوان و موضوع و نویسنده / عنوان سطح تحصیلی بازیابی می‌شوند. این نرم‌افزار تحت شبکه است و در نشانی <http://oerp.medu.ir/oerplib> قابل بازیابی است (عینی و ذوالجناحی، ۱۳۹۳).

آلمان

کتابخانه موسسه گنورگ اکرت یک کتابخانه پژوهشی ملی و بین‌المللی منحصر به فرد در زمینه پژوهش‌های تطبیقی کتاب درسی است. این کتابخانه دارای مجموعه‌ای جامع از کتاب‌های درسی بین‌المللی با این موضوعات است. دامنه مجموعه کتاب‌های درسی این مجموعه کتاب عمدتاً شامل: تاریخ، جغرافیا، سیاست / مطالعات اجتماعی، دین و مذهب / فلسفه / اخلاق و متون خواندنی به زبان آلمانی؛ کتاب ابتدایی بین‌المللی؛ کتاب‌های درسی خارجه آلمان؛ اطلس جغرافیایی و اطلس‌های تاریخی؛ کتاب‌های آموزش و پرورش عمومی و کتاب‌های تاریخ محلی است. فهرست کتاب‌شناختی قابل دسترسی و بر اساس رده‌بندی کنگره سازمان‌دهی می‌شود، فهرست کتاب‌شناختی برخط دسترسی آسان به مجموعه‌های کتابخانه گنورگ: <http://www.gei.de/> است (Georg Eckert Website, 2015).

کانادا

در کتابخانه موسسه انتاریو برای مطالعات در آموزش و پرورش، مجموعه کتاب درسی انتاریو شامل متون درسی مدارس ابتدایی و متوسطه انتاریو مورد تأیید وزارت آموزش و پرورش از حدود ۱۸۴۶-۱۹۷۰ است و همچنین تعدادی از مواد آموزشی مورد استفاده در مدارس قرن نوزدهم موجود است که توسط وزارت آموزش و پرورش انتاریو تأیید نشده است. یکی از مجموعه‌های تخصصی کتابخانه دانشگاه تورنتو - موسسه مطالعات آموزشی^۱ اویزی است. موجودی کتاب‌های کتابخانه تا ۱۹۷۰ است. فهرست با استفاده از طبقه‌بندی ده‌دهی دیویی و سال نشر ذخیره و بازیابی می‌شود. کتاب‌های بعد از سال ۱۹۷۰ با استفاده از یک سیستم رایانه‌ای فهرست‌نویسی به روش کنگره که خاص مجموعه است، ذخیره و بازیابی می‌شود و منحصر به فرد است. و بر اساس فیلدهای عنوان و موضوع و نویسنده / عنوان سطح تحصیلی بازیابی می‌شوند و اکثر کتاب‌ها از طریق سامانه جامع کتابخانه‌های دانشگاهی کانادا قابل دسترسی است <http://oise.library.utoronto.ca> / تحت شبکه برخط از آدرس قابل بازیابی است مشاهده عناوین خاصی این مجموعه با جستجو در فهرست کتابخانه میسر است <http://search.library.utoronto.ca> . (OISE Website, 2015).

¹. Ontario Institute for Studies in Education University of Toronto_OISE

الف) تشابهات

با توجه به اینکه مجموعه‌های تخصصی به‌عنوان بخشی از کتابخانه‌ها هستند، شیوه ذخیره و بازیابی کتاب‌های درسی با استفاده از فهرست‌های رایانه‌ای الکترونیکی و استفاده از نرم‌افزار کتاب‌شناختی است و کتاب‌های درسی فهرست‌نویسی و رده‌بندی شده‌اند و همه کشورها از سیستم الکترونیکی تحت شبکه استفاده می‌کنند.

ب) تفاوت‌ها

تفاوت در شیوه رده‌بندی است که در ایران از رده‌بندی دیویی استفاده و در آلمان و کانادا از رده‌بندی کنگره استفاده می‌شود و فهرست‌ها از طریق نظام برخط در سایت‌های اصلی قابل بازیابی هستند.

سؤال ۶. تعداد منابع مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه چگونه است و تفاوت‌ها و شباهت‌ها کدام

است؟

جدول ۴: تعداد منابع مجموعه‌های تخصصی

کشورها	تعداد منابع مجموعه‌های تخصصی
جمهوری اسلامی ایران	۱۵۰۰۰۰ جلد (سامانه یکپارچه منابع اطلاعات دیجیتال سازمان پژوهش، ۱۳۹۴)
آلمان	موجودی کتاب درسی ۱۷۵,۰۰۰ جلد، موجودی مخزن است که از آن ۲۴۰۰۰ جلد کتاب‌های درسی آلمان از قرن ۱۷ تا ۱۹۴۵ است. ۷۹۰۰۰ جلد کتاب‌های درسی آلمان که پس از سال ۱۹۴۵ منتشر شده است ۷۲۰۰۰ جلد کتاب‌های درسی خارجی از ۱۷۳ کشور دنیا (اوپک گئورگ اکرت، ۲۰۱۵)
کانادا	۸۰۰۰ جلد (نتیجه جست‌وجو در فهرست رایانه‌ای اویزی، ۲۰۱۵)

الف) تشابهات

شباهتی در اندازه مجموعه‌های تخصصی، تعداد منابع و دامنه دیده نمی‌شود

ب) تفاوت‌ها

نتایج نشان می‌دهد که تعداد منابع مجموعه‌های تخصصی متغیر و متفاوت است. موجودی کتاب‌های کشور آلمان به دلیل اینکه مجموعه سطح بین‌المللی را پوشش می‌دهد بیشتر از مجموعه‌های دیگر است و کتاب‌هایی از سایر کشورها نیز موجود است.

سؤال ۷. نحوه ارائه خدمات در مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه به چه صورت است و تفاوت‌ها و

شباهت‌ها کدام است؟

جمهوری اسلامی ایران

کتابخانه برای عموم باز است اما امکان استفاده از آن برای کلیه کارشناسان سازمان و دانشجویان فوق‌لیسانس به بالا با ارائه معرفی‌نامه از دانشگاه و اعلام عنوان پایان‌نامه از مجموعه چاپی تعریف شده است. ساعات مراجعه حضوری شنبه تا چهارشنبه از ساعت ۸ تا ۱۶ اعلام شده است. منابع عموماً امانت‌داده نمی‌شود و در محل استفاده می‌شوند. مشاوره اطلاعاتی درباره کتاب درسی توسط کتابداران ارشد انجام می‌گیرد (وب‌سایت اداره کتابخانه سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۴)

آلمان

کتابخانه برای عموم باز است و استفاده از آن برای همه آزاد است. دانشگاهیان، نویسندگان کتاب درسی، معلمان، دانشجویان، روزنامه‌نگاران، فیلم‌سازان و افراد عادی عموماً از مراجعین هستند. ساعت مراجعه: سه‌شنبه تا پنج‌شنبه ۱ تا ۵ بعدازظهر و بدون محدودیت اما دوشنبه تا چهارشنبه از ساعت ۹ صبح تا ۵ بعدازظهر بازدیدکنندگان با وقت قبلی اعلام‌شده است. در این کتابخانه، منابع گسترده‌ای از کتاب‌های درسی کشورهای اروپایی موجود است. بخش آلمانی، مجموعه کامل کتاب‌های منتشرشده از سال ۱۹۴۵ به بعد با موضوعاتی همچون تاریخ، جغرافیا و علوم اجتماعی را شامل می‌شود که کتاب‌های منتشرشده در جمهوری دموکراتیک آلمان (سابق) از آن جمله‌اند. همچنین مجموعه تاریخی کتاب‌های درسی آلمانی که از قرن هجدهم تا پایان جنگ جهانی دوم، مواد درسی سایر نقاط دنیا به‌طور جداگانه گردآوری شده‌اند و منابع مربوط به کشورهای ایالات متحده، چین، آفریقای جنوبی و فلسطین اشغالی قابل توجه است. مجموعه‌ای تاریخی از کتاب‌های درسی دوره ابتدایی (حدود ۱۷۰۰ جلد) گردآوری شده است که احتمالاً کامل‌ترین مجموعه در کشور آلمان محسوب می‌شود. فهرست‌های کتاب درسی (کتابشناختی) به‌عنوان سری انتشارات موسسه همیشه در دسترس هستند. کتابخانه کتاب‌های درسی، به‌طور مرتب، فهرست‌های موضوعی مواد درسی را (از سایر ناشرین) منتشر می‌کند. این کتابخانه، مجموعه‌ای از فهرست‌های کتاب‌های درسی پذیرفته‌شده در ایالت‌های آلمان را به‌طور سالانه در موضوعات تاریخ، جغرافیا و علوم اجتماعی تدوین و منتشر می‌کند. در شماره ۴ هر جلد از مجله بین‌المللی پژوهش‌های کتاب درسی، فهرستی از پژوهش‌های تحلیلی مربوط به کتاب‌های درسی منتشرشده است. از سال ۲۰۰۹ به‌عنوان بخشی از پروژه دیجیتال، بخشی از موجودی مجموعه کشورهای اروپایی و تعداد قابل توجهی از کتاب‌های درسی تاریخی فرانسه، بریتانیا، اتریش، لهستان، روسیه و اتحاد جماهیر شوروی سابق دیجیتالی شده است. دسترسی به مجموعه کتاب درسی برای برخی از کشورهای غیراروپایی، محدود است. در کتابخانه دیجیتال کتاب درسی گئورگ اکرت^۱ دسترسی آزاد به کتاب‌های درسی تاریخ موجود در طیف وسیعی از مجموعه‌های دیجیتالی شده کتابخانه فراهم می‌شود و کاربران اجازه جستجوهای متن کامل در منابع الکترونیکی که تاکنون دیجیتالی شده‌اند را دارند. نرم‌افزار کتاب‌شناختی کتاب درسی یکپارچه‌شده است. کتاب‌های درسی از افغانستان، هند، نپال، فیلیپین، پاکستان، سنگاپور و سریلانکا در حال اسکن است. در این فهرست علاوه بر جستجو در مخزن منابع کتاب درسی به‌طور خاص معیارهایی از جمله نام کشور یا دولت فدرال آلمان که کتاب درسی مربوط به آن است، موضوع، نوع مدرسه و یا دوره تحصیلی و از این قبیل طراحی شده است. دسترسی رایگان به پایگاه‌های داده تنها در ساختمان موسسه گئورگ اکرت است (Georg Eckert Institute, 2015).

کانادا

همه امکان استفاده و حضور در کتابخانه را دارند اما حضور و دسترسی به مجموعه کتاب درسی تنها با تعیین وقت قبلی از طریق تماس تلفنی یا رایانامه است. از قبل باید در نرم‌افزار ابتدا شماره بازیابی در اختیار باشد. گردش منابع به‌گونه‌ای است که منابع و مواد مجموعه امانت‌داده نمی‌شوند و کارشناس مجموعه تعیین خواهد کرد که منبع شرایط اسکن و یا نسخه‌برداری را دارد و در آن صورت اجازه استفاده از مواد را می‌دهد. پرسش از کتابدار^۲ خدمات مرجع پست الکترونیکی است که برای پاسخ به سوالات در ۲۴ ساعت. دریافت پست الکترونیک در تعطیلات آخر هفته و تعطیلات ممکن است طولانی‌تر پاسخ داده شود. خدمات مرجع و میز مرجع در طبقه همکف است. میز مرجع خدمات مرجع واقع در زمان حضور کارکنان در دسترس است. مشاوره فردی، کلاس‌های کتابخانه و کارگاه‌های آموزشی و بخش آموزش و پرورش اناریو کانادا انتشاراتی به نام بخشنامه شماره ۱۴ را

^۱. GEI-Digital – The Digital Textbook Library

^۲. AskEloise

منتشر می‌کند که کتاب‌شناسی کتاب‌های درسی وزارت آموزش و پرورش از اواخر دهه ۱۸۸۰ تا اواسط دهه ۱۹۹۰ است و شامل فهرست کتاب‌های درسی مجاز چاپ شده است (متن ارسالی مدیر کتابخانه اویزی از طریق رایانامه، ۲۰۱۵).

الف) تشابهات

ارائه خدمات حضوری به کاربران و محدودیت گردش منابع از تشابهات است به گونه‌ای که منابع و مواد مجموعه امانت داده نمی‌شوند.

ب) تفاوت‌ها

نتایج نشان می‌دهد در ارائه خدمات تفاوت اساسی وجود دارد. خدمات اطلاعاتی از جمله خدمات مرجع، انتشار تازه‌ها و تدوین کتاب‌شناسی و برگزاری کارگاه آموزشی، خدمات گفتگوی الکترونیکی و رایانامه از جمله خدمات متفاوت در آرشیوها است. کتابخانه الکترونیکی کتاب درسی در کشور آلمان طراحی و اجرا شده است و دیجیتال‌سازی منابع موجود هم انجام می‌گیرد. اطلاعات ارائه شده برای مخاطبان و راهنمای استفاده مراجعین و نحوه ارتباط با آرشیوها هم از مواردی است که در آرشیو ایران دیده نشده است.

سؤال ۸. با توجه به تجارب کشورهای مورد مطالعه چه پیشنهادها و راهکارهای عملی را می‌توان برای بهبود مجموعه تخصصی کتاب درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی ارائه کرد؟

با توجه به نتایج بررسی‌های کسب کرده، پیشنهادها و راهکارهای عملی بر اساس توصیه انجمن کتابخانه‌های پژوهشی (۲۰۰۳) و پژوهش‌ها ارائه می‌گردد:

۱. **ضرورت تدوین سیاست مجموعه‌سازی:** با توجه به بررسی روند شکل‌گیری و وابستگی سازمانی و از آنجایی که کتاب درسی یکی از تولیدات علمی سازمان پژوهش به شمار می‌آید و ضروری است مأموریت مشخصی برای آن تعریف شود که در آن نوع مخاطبان، شیوه فراهم‌آوری و مجموعه‌سازی و شرایط حفاظت و نگهداری و ارائه خدمات منابع تدوین و آئین‌نامه مجموعه تخصصی کتاب درسی تعریف شود.

۲. **ضرورت توسعه ارائه خدمات حضوری:** با توجه به تجربیات کشورها، شایسته است در نحوه ارائه خدمات مجموعه تخصصی کتاب درسی بهبود حاصل گردد. با توجه به نوع مخاطبان و امکانات مجموعه خدمات حضوری تعریف و از انواع خدمات مراجعه حضوری، خدمات ارجاعی به محققان حرفه‌ای، مشاوره اطلاعاتی، برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای مخاطبان، برگزاری نمایشگاه تخصصی، راهنمای استفاده مراجعین، خدمات مرجع، انتشار تازه‌ها و تدوین کتاب‌شناسی کتاب‌های درسی و در سیاست‌های ارائه خدمات تعریف شود؛ و استفاده از مجموعه‌های تخصصی با درخواست و ارائه معرفی‌نامه و یا اثبات جایگاه علمی پیشنهاد می‌شود آئین‌نامه مجموعه تخصصی کتاب درسی تدوین گردد

۳. **ضرورت توسعه الکترونیکی سازی کتاب‌های درسی و دیجیتال‌سازی منابع:** به منظور حفاظت از منابع و ارائه خدمات الکترونیکی، ضروری است دیجیتال‌سازی منابع به صورت استاندارد انجام گیرد. در تحقیق رس (2015) ارزش دسترسی به منابع باز، توصیه شده است تا دسترسی به منابع دیجیتالی منحصر به فرد برای همه از طریق شبکه اینترنت فراهم گردد.

۴. **ارائه خدمات الکترونیکی:** با توجه به اینکه در کتابخانه موسسه گئورگ اکرت و موسسه اویزی خدمات الکترونیکی تحت شبکه (گفتگوی مستقیم) بر اساس رایانامه و الکترونیکی نسخه برداری الکترونیکی (اسکن)، خدمات غیرحضوری از کتابدار پیرس، دسترسی رایگان به پایگاه آرشیو کتاب درسی در سیاست‌های ارائه خدمات و آئین‌نامه آرشیو کتاب درسی تعریف شده است و فهرست‌های کتاب‌شناسی آنلین. مجموعه‌های تخصصی، شامل فهرست توصیفی و تحلیلی منابع بر روی سایت، در دسترس است. پیشنهاد می‌شود مجموعه کتابخانه تخصصی سازمان پژوهش هم برای این خدمات برنامه‌ریزی داشته باشد ساماندهی منابع بر اساس رده‌بندی مشخص کتاب درسی کتابخانه ملی از اقدامات مؤثر ذخیره و بازیابی خواهد.

۵. **ایجاد بخش پژوهش با موضوعات کتاب درسی:** با توجه به اینکه در موسسه گنورگ اکثرت از منابع مجموعه تخصصی برای انجام مطالعات تطبیقی آموزش و پرورش استفاده می‌شود و این موسسه دارای بخش‌های پژوهشی موضوعی است، انجام مطالعات تطبیقی به‌منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات تطبیقی کتاب درسی و ارتباط با مراکز پژوهش مرتبط به‌عنوان بخشی از وظایف این بخش پیشنهاد می‌گردد.

بحث و نتیجه‌گیری

مطالعه تطبیقی مجموعه‌های تخصصی کتاب‌های درسی کشور جمهوری اسلامی ایران، آلمان و کانادا باهدف شناسایی مجموعه تخصصی کتاب‌های درسی در جهان و مقایسه شباهت‌ها و تفاوت‌های سیاست‌های فراهم‌آوری، ذخیره و بازیابی و روش‌های ارائه خدمات اطلاعاتی کشورهای مذکور به‌منظور ارائه پیشنهادهایی کاربردی برای بهبود بخشیدن به سیاست مجموعه‌سازی و خدمات مجموعه تخصصی کتاب‌های درسی ایران بررسی شد. نتایج نشان داد در مقایسه کشورهای مورد مطالعه با توجه به اینکه مجموعه‌های تخصصی بخشی از مجموعه کتابخانه هستند، روند شکل‌گیری بر اساس نیاز اطلاعاتی مخاطبان و بر اساس اهداف سازمان‌های مادر و با توجه به ماهیت تخصصی تعریف شده است و این روند در سه کشور مشابه است. همچنین همه مجموعه‌ها دارای وابستگی سازمانی و به مؤسسات پژوهشی مرتبط هستند که در کشور ایران و آلمان وابسته به کتابخانه تخصصی و کشور کانادا وابسته به کتابخانه دانشگاهی است. در همه کشورهای مذکور برای تشکیل مجموعه‌های تخصصی مأموریت خاصی در نظر گرفته است؛ اما در کشور ایران مأموریت مدونی ثبت نشده است. از آنجایی که نظام آموزشی در کشور ایران و کانادا متمرکز است، شیوه فراهم‌آوری کتاب درسی مشابه است اما در کشور آلمان، کتاب درسی از مدارس و به‌صورت ایالتی فراهم‌آوری می‌شود. شیوه ذخیره و بازیابی مجموعه تخصصی کتاب درسی کشورهای مورد مطالعه با استفاده از فهرست‌های رایانه‌ای الکترونیکی و استفاده از نرم‌افزار کتاب‌شناختی است و کتاب‌های درسی فهرست‌نویسی و رده‌بندی شده‌اند و همه کشورها از سیستم الکترونیکی تحت شبکه استفاده می‌کنند. اما تفاوت در شیوه رده‌بندی است که در کشور ایران از رده‌بندی دیویی و در آلمان و کانادا از رده‌بندی کنگره استفاده می‌شود و فهرست‌ها از طریق نظام برخط در سایت‌های اصلی قابل بازیابی هستند. به دلیل زمان تأسیس مراکز و تعداد عناوین کتاب‌های درسی منتشرشده شباهتی در اندازه مجموعه‌های تخصصی، تعداد منابع و دامنه موضوعی دیده نمی‌شود. نتایج نشان می‌دهد در ارائه خدمات تفاوت اساسی وجود دارد. خدمات اطلاعاتی از جمله خدمات مرجع، انتشار تازه‌ها و تدوین کتاب‌شناسی و برگزاری کارگاه آموزشی، خدمات گفتگوی الکترونیکی و رایانامه از جمله خدمات متفاوت در آرشیوها است. کتابخانه الکترونیکی کتاب درسی در کشور آلمان طراحی و اجرا شده است و دیجیتال‌سازی منابع موجود هم انجام می‌گیرد. اطلاعات ارائه شده برای مخاطبان و راهنمای استفاده مراجعین و نحوه ارتباط با مجموعه هم از مواردی است که در کشور ایران دیده نشده است. ارائه خدمات حضوری به کاربران و محدودیت گردش منابع از تشابهات این مجموعه‌ها است به‌گونه‌ای که منابع و مواد مجموعه امانت‌داده نمی‌شوند. در بیانیه ۲۰۰۳ انجمن کتابخانه‌های پژوهشی، بخش اصلی مأموریت کتابخانه‌های پژوهشی، مجموعه‌های تخصصی آنان و مأموریت اصلی مجموعه‌های تخصصی تمرکز بر پژوهش است؛ بنابراین توجه به مجموعه‌های تخصصی با ویژگی‌های کمیاب بودن، منحصربه‌فردی و جامعیت اهمیت دارد و مأموریت‌های اصلی مجموعه‌های تخصصی کتاب درسی تفکر استراتژیک در خصوص چگونگی توسعه مجموعه، سیاست و اهمیت دسترسی به منابع برای کاربران است؛ بر اساس نظر پروچاسکا (2013) در حوزه سیاست مجموعه‌سازی و ارائه خدمات و سیاست‌ها و شیوه‌های حاکم دسترسی به مجموعه‌های تخصصی، مالکیت منابع با ارزش فرهنگی و کمیاب و روش‌های الکترونیکی کردن منابع و حفاظت از مواد دیجیتال مهم است. ویتکار (2008) معتقد است به کارگیری رویکرد کاربر محوری که نحوه ارائه خدمات به کاربران است، منجر به تولید علمی شود بر ضرورت تدوین سیاست‌های مجموعه‌سازی و ارائه خدمات اطلاعاتی مناسب تأکید می‌گردد؛ اما بر اساس نتایج به‌دست آمده، مجموعه تخصصی کتاب درسی ایران علیرغم اینکه شباهت‌هایی با مجموعه‌های تخصصی بین‌المللی

دارد دچار مشکلات و کاستی‌هایی در سیاست‌های مجموعه‌سازی و ارائه خدمات اطلاعاتی است. مجموعه تخصصی کتاب درسی به‌عنوان نماد حافظه آموزش و پرورش و میراث مکتوب برنامه درسی ابزار مهمی برای پژوهش‌های مرتبط است و ارزش پژوهشی دارد.

منابع

آقازاده، احمد (۱۳۸۲). روش‌شناسی و تاریخ تحول دانش: آموزش و پرورش تطبیقی و بین‌المللی. تهران: نسل نیکان.

دیدار، مینا (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی خدمات دسترسی آنلاین معاونت اسناد ملی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (آرشیو ملی ایران) با ارائه این نوع خدمات توسط آرشیو ملی سایر کشورها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه الزهراء، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (۱۳۷۷). قانون تشکیل سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش (مصوب مجلس شورا). تهران: وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.

عینی، اکرم؛ ذوالجناحی، فرشته (۱۳۹۳). بررسی تاریخچه کتابخانه تخصصی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. گزارش طرح پژوهشی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.

وبسایت اداره کتابخانه و مرکز اسناد سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش

<http://oerp.medu.ir/oerplib/index.php>

وبسایت موسسه گئورگ اکرت

<http://www.gei.de/home.html>

وبسایت موسسه اویزی

<http://www.oise.utoronto.ca/oise/Home/>

وبسایت کتابخانه گئورگ اکرت

<http://bibliothek.gei.de/en/library.html>

وبسایت کتابخانه اویزی

<https://oise.library.utoronto.ca>

وبسایت مجموعه تخصصی کتاب درسی انتاریو

<https://oise.library.utoronto.ca/specialcollections-ontario-textbook>

Altman, B. & Prange, C. S. (2015). Reference Work in Special Collections: The Impact of Online Finding Aids at Florida State University Libraries. *The Reference Librarian*, 56(3), 189-195.

Association of Research Libraries. (2003). Research libraries and the commitment to special collections. Washington, DC: Association of Research Libraries. Retrieved from <http://www.arl.org/storage/documents/publications/special-collections-statement-of-principles-2003.pdf>

Bereday, G. (1964). *Comparative methods in education*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.

Dupont, C. & Yakel, E. (2013). What's So Special about Special Collections? Or, Assessing the Value Special Collections Bring to Academic Libraries. *Evidence Based Library and Information Practice*, 8(2), 9-21.

Evans, M. R. (2015). Modern Special Collections: Embracing the Future While Taking Care of the Past. *New Review of Academic Librarianship*, 21(2), 116-128. Retrieved from http://openscholarship.wustl.edu/lib_papers/2

Fowles, Charlotte (2000) on line Glossary of Library and Internet Terms. University of South Dakota Library Maintained by I.D. Weeks Library the University of South Dakota.

- Retrieved from <http://web.archive.org/web/20090310132820/http://www.usd.edu/library/instruction/glossary.shtml#a>
- Georg Eckert Institute for International Textbook Research (2013) Georg Eckert Institute for International Textbook Research Past – Present – Future. Retrieved from <http://www.gei.de/fileadmin/gei.de/pdf/institut/gei-geschichte-gegenwart-zukunft.pdf>
- Georg Eckert Institute for International Textbook Research web site from <http://www.gei.de/en/the-institute.html>
- Karatekin, K. (2012). Environmental literacy in Turkey primary schools social studies textbooks. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 3519-3523.
- Krause, M. G. (2010). “It makes history alive for them”: The role of archivists and special collections librarians in instructing undergraduates. *The Journal of Academic Librarianship*, 36(5), 401-411.
- Maher, William J. (2001) *Fundamentals of Archival Theory and Practice for Law Librarians*, American Association of Law Libraries, Minneapolis, Minnesota: 17 July 2001.
- Passehl, E. L. & Stoddart, R. A. (2015). *Assessing the Strategic Credibility of Special Collections and Archives*. University of Idaho. Retrieved from: http://works.bepress.com/erin_passehl/31
- Pearce-Moses, R. & Baty, L. A. (2005). A glossary of archival and records terminology (p. 25). Chicago, IL: Society of American Archivists. Retrieved from <http://www.archivists.org/glossary/terms/a/archives>
- Pingel, F. (2010). UNESCO guidebook on textbook research and textbook revision. Unesco. from <http://www.gei.de/en/the-institute.html>
- Rius, Assumpció Estivill (2008). Archive resources and collections in libraries: models for their control and access. *BiD*. Dec 21, 2-21
- Prescott, L. & Erway, R. (2011). Single search: the quest for the Holy Grail. OCLC Research. Retrieved from: <http://www.oclc.org/research/publications/library/2011/2011-17.pdf>
- Prochaska, A. (2003). Special collections in an international perspective. *Library trends*, 52(1), 138-152.
- Ress, S. (2015). Special collections: Improving access and usability. *The Reference Librarian*, 56(1), 52-58.
- Shilton, K. & Srinivasan, R. (2007). Participatory appraisal and arrangement for multicultural archival collections. *Archivaria*, 63(63), 87-101.
- UNESCO (1964) Recommendation concerning the International Standardization of Statistics Relating to Book Production and Periodicals. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001145/114581e.pdf#page=144>
- UNESCO(2010) UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001171/117188e.pdf>
- University of Maryland Libraries (2014, December 20) Special Collections definition. Retrieved from: <http://www.lib.umd.edu/special/research/define/special.html>
- Whittaker, B. M. (2008). Using circulation systems for special collections: Tracking usage, promoting the collection, and addressing the backlogs. *College & Research Libraries*, 69(1), 28-35.
- Wiersma, W. (2000). *Research methods in education: an introduction*. (7th Ed.). Needham Heights, MA: Allyn ve Bacon A Pearson Education Company